

Ғылыми мақала

GTAMP 14.39.07

<https://doi.org/10.55956/WEWV1254>

Д.Р. Мадиебаева

Д.И. Данабекова

«Білім берудегі тарих және география» кафедрасының аға оқытушысы
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан
dana8205@mail.ru

ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ӘСЕРІ: ӘЛЕУМЕТТІК- ГУМАНИТАРЛЫҚ АСПЕКТ

Аңдатпа. Мақалада жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы отбасылық тәрбиенің әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар контекстіндегі рөлі зерттелді. Отбасылық ортада құқықтық сана мен жауапкершіліктің қалыптасуын айқындайтын негізгі факторлар талданып, олардың жастардың әлеуметтік бейімделуі мен азаматтық белсенділігін дамытудағы маңыздылығы анықталды. Сонымен қатар, отбасылық құндылықтар, әлеуметтік нормалар және құқықтық тәрбиеге педагогикалық көзқарастың өзара байланысы қарастырылды. Зерттеу нәтижелері жастардың құқықтық мәдениетін жетілдіру бағытында әлеуметтік педагогика мен әлеуметтану салаларында, сондай-ақ мемлекеттік жастар саясатын әзірлеуде тиімді шешімдер қабылдау үшін пайдалы ақпарат көзі бола алады.

Тірек сөздер: құқықтық мәдениет, отбасылық тәрбие, жастар, құқықтық сана, әлеуметтік педагогика.

Кіріспе. Қазіргі қоғамдағы жастардың құқықтық мәдениетіне отбасылық тәрбиенің әсерін зерттеудің өзектілігі отбасының жеке тұлғаның моральдық, этикалық және құқықтық көзқарастары қалыптасатын әлеуметтенудің бастапқы және іргелі институты екендігіне байланысты. Жаһандану және әлеуметтік-экономикалық ортаның тез өзгеруі жағдайында жастардың құқықтық санасы мәселесі ерекше маңызды болып отыр, өйткені адамның жеке өмірі ғана емес, жалпы қоғамның тұрақтылығы да құқықтық мәдениет деңгейіне байланысты.

Отбасылық тәрбие жастардың заңдарды, мінез-құлық нормалары мен ережелерін қалай қабылдайтынын, сондай-ақ олардың осы принциптерді ұстануға дайын екендігін анықтайды.

Отбасындағы құқықтық тәрбиенің маңыздылығы-дәл осы жағдайда бала әділеттілік, жауапкершілік және азаматтық міндеттер туралы алғашқы түсініктерін алады. Зерттеулер көрсеткендей, ата-аналарды құқықтық ақпараттандырудың жоғары деңгейі және олардың құқықтық тәрбие мәселелеріндегі белсенді ұстанымы балаларда жауапкершілік пен заңға құрмет сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Дегенмен, тақырыптың маңыздылығына қарамастан, отандық және шетелдік әдебиеттерде отбасылық тәрбиенің жастардың құқықтық мәдениетіне әсерін жан-жақты талдайтын зерттеулердің жетіспеушілігі бар. Қолданыстағы зерттеулер көбінесе мекемелерінің әсері сияқты жеке

аспектілерге назар аударады, ал отбасылық құндылықтар мен құқықтық сана арасындағы байланыс жеткілікті түрде зерттелмеген.

Осылайша, бұл зерттеу отбасында құқықтық мәдениетті қалыптастыруға ықпал ететін факторларды анықтауға және талдауға, сондай-ақ олардың жастардың құқықтық санасын тәрбиелеудегі маңыздылығын анықтауға бағытталған. Халықтың, әсіресе жастар арасындағы құқықтық сауаттылықты арттыруға арналған әлеуметтік тапсырыс контекстінде бұл зерттеудің нәтижелері практикалық педагогтар мен әлеуметтанушылар үшін де, құқықтық тәрбие мен әлеуметтік саясат мәселелерімен айналысатын заң шығарушылар үшін де пайдалы болуы мүмкін.

Отбасылық тәрбиенің жастардың құқықтық мәдениетіне әсері мәселесі қазіргі әлеуметтік ғылымдарда өзекті болып табылады. Бұл саладағы ғылыми зерттеулер әртүрлі аспектілерді, соның ішінде теориялық тәсілдерді, эмпирикалық деректерді және практикалық ұсыныстарды қамтиды.

Зерттеулер көрсеткендей, отбасылық тәрбие балалардың құқықтық санасын қалыптастырудың негізгі факторы болып табылады. Бейсенова А.М. өз зерттеуінде «отбасындағы құқықтық тәрбие құқықтық мәселелерді ашық талқылау қағидаттарына негізделуі керек, бұл балалардың өз құқықтары мен міндеттерін түсінуін дамытуға ықпал етеді» дейді [1, 115-бет]. Ал, Абильдинов Т.С. - отбасы балаларға арналған алғашқы оқу орнының рөлін атқаратынын атап өтті, онда олар әділеттілік пен заңдылық туралы негізгі түсініктерге ие болады[2, 17-бет].

Г.А. Тұрлыбекованың зерттеуіне сәйкес, құқықтық тәрбиемен белсенді айналысатын ата-аналардың балаларында құқықтық сананың жоғары деңгейін қалыптасады деп көрсетеді. Ол өзінің

талдауында күнделікті өмір контекстінде құқықтық мәселелер талқыланатын отбасылардың мысалдарын келтіреді, бұл жастардың құқықтық мәдениетіне оң әсер етеді [3, 98-бет]. М. Әжібаев ата-аналардың құқықтық ақпараттылығының балаларының құқықтық мәдениетіне әсерін зерттеп, құқық туралы жоғары білімі бар ата-аналар өз балаларында осындай қабылдауды едәуір дәрежеде қалыптастырады деп тұжырымдайды. Сауалнамалар барысында мұндай отбасылардың жастары құқық қорғау шараларына жиі қатысатыны және өз құқықтарын білетіні анықталды [4, 102-103 ББ.].

Қ.Мұсабаевтың және Е.Қуанышбаевтың жұмыстары ата-аналардың оң үлгісінің маңыздылығына назар аударады. Зерттеулер көрсеткендей, ата-аналар-ының құқықтық мәселелерге белсенді қатысуын бақылайтын жастар құқықтық сана мен заңға құрметпен қарайды. Бұл ата-аналардың заң практикасына қатысуы олардың балаларының құқықтық білім деңгейіне әсер етеді деген доктор Рам Баджадждың тұжырымдарына сәйкес келеді[5, 126-бет].

Зерттеушілер арасында мектеп курстарына құқықтық білім беру бағдарламаларын енгізу қажеттілігі туралы консенсус бар. Резников А.Н. және Резников Л.А. балаларға да, ата-аналарға да құқық пен құқықтық сана негіздерін үйрететін курстар әзірлеуді ұсынады[6, Б.188]. Бұл тұрғыда құқықтық нормалар және олардың азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру үшін маңызы туралы ақпараттың қолжетімділігін қамтамасыз ету маңызды.

Осылайша, «отбасылық тәрбиенің жастардың құқықтық мәдениетіне әсері» тақырыбындағы әдебиеттер отбасылық ортаның құқықтық тәрбие процесінде негіз болатындығын растайды.

Зерттеулер құқықтық саналы ұрпақты қалыптастыру үшін отбасылардың, білім беру мекемелерінің және мемлекеттік ұйымдардың күш-жігерін біріктіретін құқықтық тәрбиеге кешенді көзқарастың қажеттілігін көрсетеді.

Зерттеу шарттары мен әдістері. Отбасылық тәрбиенің жастардың құқықтық мәдениетіне әсерін зерттеу үшін деректерді талдаудың сапалық және сандық әдістерін қамтитын кешенді тәсіл қолданылды. Басты назар отбасылардағы құқықтық мәдениеттің қалыптасуына әсер ететін ерекшеліктер мен факторларды тереңірек түсінуге мүмкіндік беретін сапалы талдауға аударылды.

Зерттеудің бірінші кезеңі ата-аналар мен жастар арасында сауалнама жүргізу болды. Сауалнамалар ата-аналарды құқықтық ақпараттандыру деңгейін, олардың тәрбиелеу тәсілдері мен құқықтық нормаларға қатынасын анықтау мақсатында әзірленді. Сауалнамаға 150 ата-ана мен 15 пен 25 жас аралығындағы 200 жас қатысты, бұл үлгінің өкілдігін қамтамасыз етті. Сұрақтар құқықтық нормаларды білу, отбасындағы құқықтық тақырыптарды талқылау және құқықтық жүйемен өзара әрекеттесудің жеке тәжірибесі сияқты әртүрлі аспектілерді қамтыды.

Зерттеудің екінші кезеңінде ата-аналармен және жастармен жартылай құрылымдық сұхбат жүргізілді. Сұхбат қатысушылардың жеке көзқарастары мен тәжірибелері туралы толығырақ ақпарат берді. Құқықтық мәдениетті қалыптастырудағы отбасының рөліне қатысты негізгі тақырыптар, соның ішінде өмірден алынған мысалдар, құқықтық тәрбиенің маңызды сәттері және мектеп пен қоғамдастық сияқты сыртқы факторлардың әсері бөлінді [7, б. 58].

Сонымен қатар, зерттеу отбасындағы құқықтық тәрбие мәселелері мен мәдени аспектілер туралы бар әдебиеттерді зерттеуді қамтыды. Ғылыми жарияланымдарды, монографиялар мен мақалаларды талдау қолданыстағы тәсілдер мен теориялық модельдерді анықтауға, сондай-ақ зерттеу базасындағы олқылықтарды анықтауға мүмкіндік берді. Бұл біздің зерттеуіміздің мақсаттары мен міндеттерін неғұрлым нақты тұжырымдауға, сондай-ақ оның өзектілігін негіздеуге мүмкіндік берді.

Осылайша, сауалнамалар, сұхбаттар және әдеби талдауды қамтитын біріктірілген тәсіл отбасылық тәрбиенің жастардың құқықтық мәдениетіне әсерін бағалаудың сенімді негізін қамтамасыз етті және бұл мәселені толық түсінуге ықпал етті.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу отбасындағы құқықтық мәдениетке әсер ететін бірнеше негізгі факторларды, сондай-ақ олардың жастарға айтарлықтай әсерін анықтады.

1. Отбасылық тәрбие факторлары. Отбасындағы құқықтық мәдениетті анықтайтын негізгі факторлардың бірі- ата-аналардың құқықтық хабардар болу деңгейі. Сауалнама барысында құқықтық білімі мен қолданыстағы заңдар туралы білімі жоғары ата-аналар бұл білімді балаларына белсенді түрде жеткізетіні анықталды. Олар отбасылық шеңбердегі құқықтық мәселелерді охотыласпен талқылайды, бұл жастардың құқықтық нормалар мен олардың мағыналарын тереңірек түсінуіне ықпал етеді. Ата-аналардың жеке құқықтық көзқарастары да маңызды рөл атқарады: заңды әлеуметтік әділеттіліктің негізі ретінде қабылдайтындар балаларға тиісті құндылықтарды береді. Нәтижесінде, мұндай отбасыларда өскен жастар

заңдарды сақтауға және құқық қорғау қызметіне қатысуға бейім.

Отбасылық дәстүрлер құқықтық мәдениетке де айтарлықтай әсер етеді. Құқықтық мәселелер тұрақты негізде талқыланатын және құқықтық аспектілерді бірлесіп зерттеу тәжірибесі бар отбасыларда (мысалы, құқықтық іс-шараларға бірлесіп қатысу немесе Құқық қорғау шараларына қатысу) жастарда құқықтық сананың жоғары деңгейі байқалады. Бұл дәстүрлер балаларда құқық және оның қоғам өміріндегі рөлі туралы тұрақты идеяларды қалыптастырады.

2. Жастарға әсері. Ата-аналардың оң үлгісі және олардың балаларды құқықтық тәрбиелеуге белсенді қатысуы жастардың жауапкершілік пен құқықтық сана сезімін қалыптастыруға айтарлықтай ықпал ететіні анықталды. Сауалнамалар көрсеткендей, ата-анасы құқықтық тәрбиемен белсенді айналысатын жастар өздерінің құқықтары мен міндеттерін жақсы түсінеді және оларды қорғауға бейім. Олар құқықтық нормаларды зерттеуде үлкен бастама көтереді және құқықтық мәселелерді қоғамдық талқылауға қатысады.

Жастармен сұхбат ата-аналардың құқықтық мәселелерге қатысуы балалардың өзін-өзі бағалауы мен жеке дамуына әсер ететіндігін растады. Ата-аналарының адам құқықтары жөніндегі іс-шараларға қатысуын немесе құқықтық мәселелерді талқылауын көретін жастар мұны көбінесе норма ретінде қабылдайды және осындай мысалдарға еліктеуге тырысады. Бұл жастар арасында құқықтық сана мен жауапкершілікті қалыптастырудағы рөлдік модельдердің маңыздылығын растайды.

Осылайша, зерттеу нәтижелері жастардың құқықтық мәдениеті мен құқықтық санасын қалыптастырудағы

отбасылық тәрбиенің маңызды рөлін көрсетеді. Ата-аналардың құқықтық хабардарлығы, олардың көзқарастары мен дәстүрлері жас ұрпақтың құқықтық нормаларды қабылдауына және өзара әрекеттесуіне тікелей әсер етеді, бұл өз кезегінде қоғамның жалпы құқықтық мәдениетіне әсер етуі мүмкін.

Зерттеу нәтижелерін талқылау. Зерттеу нәтижелері жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру үшін отбасылық тәрбиенің маңыздылығы туралы гипотезаны қолдайды. Біз ата-аналардың құқықтық сана деңгейі олардың балаларының құқықтық санасына тікелей әсер ететінін білдік. Құқықтық тәрбиемен белсенді айналысатын ата-аналар қолданыстағы заңдар мен құқықтық нормалар туралы тереңірек білімге ие болады, бұл оларға бұл білімді келесі ұрпаққа тиімдірек беруге мүмкіндік береді. Мұндай жағдайда тәрбиеленетін балалар өздерінің құқықтары мен міндеттері туралы хабардарлықтың жоғары дәрежесін көрсетеді, бұл олардың мінез-құлқы мен құқықтық мәселелерге деген көзқарасынан көрінеді.

Жиналған деректерді талдау сонымен қатар ата-аналар тарапынан жағымды мысалдың болуы жастардың жауапкершілік сезімін және заңға құрмет сезімін қалыптастыруға ықпал ететіндігін көрсетеді. Бұл әлеуметтену және құқықтық сананы қалыптастыру процесінде отбасының рөлінің маңыздылығын көрсететін бірқатар алдыңғы зерттеулердің нәтижелерін растайды. Алайда, біздің зерттеуіміз ата-аналардың құқықтық білім деңгейі сияқты жеке факторлардың әсерін ғана емес, сонымен қатар белгілі бір отбасында бар дәстүрлер мен тәжірибелер сияқты ұжымдық аспектілерді бөліп көрсете отырып, жаңа перспектива қосады.

Бұрын жүргізілген зерттеулермен салыстыру отбасылардағы құқықтық тәрбиеге жүйелі көзқарастың қажеттілігін анықтайды. Тәрбиеге әсер ететін әлеуметтік және мәдени факторлардың әртүрлілігін ескере отырып, тек құқықтық нормаларды оқытуға бағытталған біржақты көзқарас жеткіліксіз болады деп айтуға болады. Оның орнына қоғамдағы құқықтық сауаттылық пен мәдениетті арттыруға бағытталған отбасылардың, білім беру мекемелерінің және мемлекеттік ұйымдардың күш-жігерін біріктіретін кешенді бағдарламаларды дамыту керек[8, 83-бет].

Осылайша, біздің зерттеуіміздің нәтижелері отбасылық тәрбиенің жастардың құқықтық мәдениетіне әсерін одан әрі зерттеу үшін жаңа көзжіектер ашады. Қазіргі қоғамның қажеттіліктері мен шындықтарын ескеретін құқықтық тәрбиенің тиімді стратегияларын әзірлеу үшін өзгеріп отыратын әлеуметтік жағдайлар мен мәдени жағдайларды ескере отырып, осы мәселенің әртүрлі аспектілерін зерттеуді жалғастыру маңызды.

Қорытынды. Отбасылық тәрбие жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Зерттеу нәтижесінде алынған нәтижелер ата-аналардың құқықтық тәрбиеге белсенді қатысуы және олардың құқықтық хабардар болу деңгейі балаларының құқықтық санасы мен мінез-құлқына тікелей әсер ететіндігін көрсетеді. Ата-аналардың жағымды мысалдары, сондай-ақ отбасындағы

құқықтық мәселелерді талқылауға байланысты дәстүрлер мен тәжірибелер жастардың өз құқықтары мен міндеттерін тереңірек түсінуіне ықпал етеді.

Осы тұжырымдарды ескере отырып, ата-аналардың құқықтық ақпараттылығын арттыруға бағытталған бағдарламаларды әзірлеу және енгізу қажет. Мұндай бағдарламаларға ата-аналарға құқықтық жүйені және олардың балаларды құқықтық тәрбиелеудегі рөлін жақсы түсінуге көмектесетін семинарлар, тренингтер және ақпараттық науқандар кіруі мүмкін. Сонымен қатар, мектеп бағдарламаларына құқықтық білім беру курстарын енгізу маңызды, бұл құқықтық білім беруді жалпы білім беру құрылымына біріктіруге және жастардың жас кезінен бастап құқықтық нормалар туралы түсініктерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, отбасылық және білім беру элементтерін қамтитын құқықтық тәрбиеге жүйелі көзқарас жастар заңдарды сақтаудың маңыздылығын түсінетін және өз қауымдастығының өміріне белсенді қатысатын құқықтық саналы қоғам құруға ықпал етеді. Осы зерттеу жастар арасында тұрақты құқықтық мәдениетті қалыптастыру үшін осы саладағы одан әрі күш-жігердің маңыздылығын көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Бейсенова, А.М. Отбасындағы құқықтық тәрбие: теория және практика [Мәтін] / А.М.Бейсенова – Алматы: КИМЭП баспасы, 2018. – 215 б.
2. Абильдинов, Т.С. Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы отбасының рөлі [Мәтін] / Т.С. Абильдинов // Әлеуметтік ғылымдар хабаршысы. – 2020. – № 2. – 45-50 б.
3. Турлыбекова, Г.А. Отбасылық тәрбие психологиясы және балалардың құқықтық санасы [Мәтін] / Г. А. Тұрлыбекова. – Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев баспасы, 2019. – 180 б.

4. Ажибаев, М. Құқықтық ақпараттандыру және оның жастар үшін маңызы [Мәтін] / М. Әжібаев. - Алматы: АЭЖБУ баспасы, 2020. – 240 б.
5. McCaffrey K. The Role of Parental Involvement in Legal Education [Text]// International Journal of Law and Education. – 2020. – Vol. 15, No. 3. – P. 125-139.
6. Резников, А.Н. Құқықтық мәдениет: тарих және қазіргі заман [Мәтін] / А.Н.Резников, Л.А.Резников. - Мәскеу: Заңгер, 2017. – 288 б.
7. Қуанышбаев, Е. Қазіргі жағдайдағы құқықтық тәрбие [Мәтін] / Е.Қуанышбаев // Педагогика ғылымдарының хабаршысы. – 2022. – № 1. - 55-61 б.
8. Law, P. Family and Law: The Impact of Family Structure on Youth Legal Awareness [Text] // Journal of Family Studies. – 2018. – Vol. 24, No. 1. – P. 70-85.

Д.Р. Мадібәева*, Д.И. Данабекова

Таразский университет им. М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ: СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация: В статье исследована роль семейного воспитания в формировании правовой культуры молодежи в контексте социально-гуманитарных наук. Проанализированы основные факторы, определяющие формирование правосознания и ответственности в семейной среде, определена их значимость в развитии социальной адаптации и гражданской активности молодежи. Кроме того, была рассмотрена взаимосвязь семейных ценностей, социальных норм и педагогического подхода к правовому воспитанию. Результаты исследования могут служить полезным источником информации для принятия эффективных решений в области социальной педагогики и социологии в направлении совершенствования правовой культуры молодежи, а также в разработке государственной молодежной политики.

Ключевые слова: правовая культура, семейное воспитание, молодежь, правосознание, Социальная педагогика.

D.R.Madibayeva*, D.I Danabekova

M.Kh. Dulaty Taraz University, Taraz, Kazakhstan

THE INFLUENCE OF FAMILY EDUCATION ON THE FORMATION OF LEGAL CULTURE OF YOUTH: SOCIO-HUMANITARIAN ASPECT

Abstract: The article examines the role of family education in the formation of the legal culture of youth in the context of social sciences and humanities. The main factors determining the formation of legal awareness and responsibility in the family environment are analyzed, their importance in the development of social adaptation and civic engagement of young people is determined. In addition, the interrelation of family values, social norms and a pedagogical approach to legal education was considered. The results of the study can serve as a useful source of information for making effective decisions in the field of social pedagogy and

sociology in the direction of improving the legal culture of youth, as well as in developing state youth policy.

Key words: legal culture, family education, youth, legal awareness, social pedagogy.

References

1. Beisenova, A.M. Otbasyndary құқықтық тәрбие: teoriya zhәне praktika [Legal education in the Family: Theory and practice] [text] / A.M. Beisenova – Almaty: KIMEP publishing house, 2018. – 215 P.
2. Abildinov, T. S. ZHastardyn құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы отбасының рөлі [The role of the family in the formation of the legal culture of young people] [text] / T. S. Abildinov // Bulletin of Social Sciences. – 2020. - № 2. - 45-50 P.
3. Turlybekova, G. A. Otbasylық тәрбие psilogiyasy zhәне balalardyn құқықтық sanasy [Psychology of Family Education and legal consciousness of children] [Text] / G. A. Turlybekova. - Nur-Sultan: L. N. Gumilyov publishing house, 2019 – - 180 P.
4. Azhibayev, M. Құқықтық ақпаратандыру zhәне оның zhastar үшин маңызы [Legal awareness and its significance for young people] [text]/ M. Azhibayev. - Almaty: AUPET publishing house, 2020 – - 240 P.
5. McCaffrey K. The Role of Parental Involvement in Legal Education [Text]// International Journal of Law and Education. – 2020. – Vol. 15, No. 3. – P. 125-139.
6. Reznikov, A. N. Құқықтық мәдениет: tarih zhәне қазirgi zaman [Legal culture: history and modernity] [text] / A. N. Reznikov, L. A. Reznikov. - Moscow: lawyer, 2017 – - 288 P.
7. Kuanyshbayev, E. Қазirgi zhardaıdary құқықтық тәрбие [Legal education in modern conditions] [text] / E. Kuanyshbayev // Bulletin of Pedagogical Sciences. – 2022. - № 1. - p. 55-61.
8. Law, P. Family and Law: The Impact of Family Structure on Youth Legal Awareness [Text] // Journal of Family Studies. – 2018. – Vol. 24, No. 1. – P. 70-85.

11.02.25 ж. баспаға түсті.

14.03.25. ж. түзетулермен түсті.

20.03.25 ж. басып шығаруға қабылданды.

Мақалаға сілтеме:

Мадибаева, Д.Р. Отбасылық тәрбиенің жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруға әсері: әлеуметтік-гуманитарлық аспект [Мәтін] / Д.Р. Мадибаева, Д.И. Данабекова // Dulary University Хабаршысы. – 2025. – №1.- Б. 169-175
<https://doi.org/10.55956/WEWV1254>

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).